

Statens makt över samhällsutvecklingen

– försvarsmakten i Karlsborg

State power over society

– the armed forces in Karlsborg

Sara Spaak

Statens makt över samhällsutvecklingen - försvarsmakten i Karlsborg

State power over society - the armed forces in Karlsborg

Sara Spaak

Handledare: Yvonne Gunnarsdotter, SLU, institutionen för stad och land,
avdelningen för landsbygdsutveckling

Examinator: Kjell Hansen, SLU, institutionen för stad och land, avdelningen
för landsbygdsutveckling

Omfattning: 15hp

Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2F

Kurstitel: Självständigt arbete i landsbygdsutveckling

Kurskod: EX0523

Program/utbildning: Agronomprogrammet- landsbygdsutveckling

Utgivningsort: Uppsala

Utgivningsår: 2013

Omslagsbild: Götiska valvet, infart till fästningen i Karlsborg. Foto: Sara Spaak.

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Karlsborg, militär, landsbygdsutveckling, makt, assimilering, ontologisk trygghet.

**Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences**

Fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap
Institutionen för stad och land

Sammanfattning

Under de senaste 200 åren har försvarsmakten varit ständigt närvarande i Karlsborg. Med utgångspunkt i begreppet makt har jag undersökt hur kommunen och företagen i Karlsborg upplever denna militära närvaro samt hur de hanterar den. Genom att utgå från maktens tre ansikten har jag redogjort för hur Karlsborgsborna uppfattar makten. Jag har visat hur de anpassat och assimilerat sig efter de rådande förutsättningarna samt hur den otrygga situation de befinner sig i har påverkat kommunens företagande. Jag har även redogjort för de möjligheter och begränsningar som försvarsmaktens verksamhet medför till kommunen.

Information har samlats in med intervjuer som metodverktyg. De som har deltagit i intervjuer är Karlsborgs kommunalråd, näringslivschef och en projektledare som företräder kommunens handelsföretagare. För att komplettera med ytterligare uppgifter har kommunens samrådshandling som ska ligga till grund för en ny översiktsplan använts. Materialet finns samlat under fyra teman: ny översiktsplan, förhållande till lagar, företagande samt samverkan.

Nyckelord: Karlsborg, militär, landsbygdsutveckling, makt, assimilering, ontologisk trygghet.

Abstract

The military has been based in Karlsborg for the last 200 years. I have analyzed how the business sector and the municipality experience and handle the influence that the military has in the area. By using the three faces of power I have analyzed the experience of power. Assimilation has shown how they respond to the conditions. I have shown how the unsecure situation can affect the entrepreneurship in the municipality. I have also shown the possibilities and limitations that the military brings.

The information has been gathered through interviews. The participants are the Councilor of Karlsborg, the Head of the municipal business division and one person who represent the business sector. The information has been sorted into four themes: new master plan for the municipality, laws, business and cooperation.

Keywords: Karlsborg, military, rural development, power, assimilation, ontological security.

Innehållsförteckning

1	Inledning	4
1.1	Bakgrund	4
1.2	Frågeställning och syfte	7
1.3	Metod	8
1.4	Teoretiska perspektiv	9
2	Från stabilitet till oberäknelighet	12
2.1	Ny översiktsplan	12
2.2	Förhållande till lagar	15
2.3	Företagande	20
2.4	Samverkan	23
3	Diskussion	26
	Litteratur och källor	29

1 Inledning

Alla Sveriges kommuner arbetar utifrån olika förutsättningar för att utveckla sin kommun. Det finns enskilda faktorer som påverkar extra mycket, i vissa avseenden främjar de den lokala utvecklingen och i andra hämmar de den. För Karlsborg finns en stor enskild faktor som påverkar mycket och den faktorn är försvarsmakten. Denna uppsats kommer att belysa hur den militära verksamheten påverkar det vardagliga livet på orten.

Jag har själv vuxit upp utanför Karlsborg och precis som många andra Karlsborgsbor har även jag en familjemedlem som varit anställd inom försvarsmakten. Jag upplever att det bland kommunens invånare finns en stor acceptans för försvarsmaktens verksamhet, man är van vid att det smäller och låter. Det är svårt att röra sig i Karlsborg utan att antingen se någon grönklädd eller något fordon som tillhör försvarsmakten. Därför reagerar man inte heller på deras närvaro.

1.1 Bakgrund

För 200 år sedan började Karlsborg att växa fram. Allt började med att statsrådet Baltzar von Platen lät bygga en kanal genom landet och ledde den genom Rödesund i Karlsborg. Kanalen är idag mer känd under namnet

Göta Kanal och den har idag stor betydelse för Karlsborgs besöksnäring. Vid samma tid växte rädslan för krig mot Ryssland. Stockholm låg oskyddat och von Platen påvisade då nyttan med centraförsvaret. År 1809 togs beslut om att bygga en fästning inne i landet och Karlsborg valdes ut som plats. Karlsborgs fästning är idag Sveriges största militära minnesmärke. I händelse av krig skulle den skydda Sveriges guldreserv och kyrkan inne på fästningen skulle fungera som plenisal så att riskdagen kunde sammanträda (Pettersson 1964). Kommunens slogan ”Sveriges reservhuvudstad” lever fortfarande kvar och används med stolthet.

Bild 1: Skylt i Karlsborg. Samhället Karlsborg ligger till vänster och fästningen ligger på udden i den högra övre delen. Foto: Sara Spaak

Med fästningen växte ett samhälle fram och dess befolkningsmängd har ökat och minskat genom åren beroende på vilka militära verksamheter som har kommit och gått. Kommunen har 6 699 invånare (www.scb.se) och

inom Karlsborgs Garnison sysselsätts 1 500 personer vilket utgör mer än hälften av arbetstillfällena i kommunen. Att försvarsmakten sysselsätter många inom kommunen gör att det är viktigt för den framtida utvecklingen (ÖP 2020:47ff).

För 20 år sedan var dock en ännu större del av invånarna sysselsatta inom försvarsmakten. I juli 1993 kom beslut om att avveckla flygflottiljen F6 och flera mindre enheter (Ignell & Räftegård 1999). Redan i juni 1994 skulle de vara nedlagda och avvecklade. Flera hundra personer miste jobbet och många av dem flyttade med sina familjer från orten. Befolkningsutvecklingen gick från att ha varit relativt konstant, men med en liten ökning, till att drastiskt minska med över 400 personer under åren 1992-1994. De kommande åren fortsatte befolkningen att minska med runt 100 personer per år (www.scb.se). Det statliga arbetet som tidigare hade ansetts vara tryggt fick en ny stämpel. Tidigare hade det funnits en tilltro till att om man fått arbete inom staten, då skulle den vara stabil och hålla livet ut.

Idag finns livregementets husarer (K3) i Karlsborg. Soldaterna på K3 förbereds för utlandstjänst och tränas för strid och underrättelseverksamhet. De har även ansvar för utveckling och utbildning av UAV, obemannade spaningsplan. Utöver K3 använder även Skaraborgs Regemente (P4) de övningsfält som finns i kommunen. Försvarsnära verksamhet som finns i kommunen är till exempel Försvarets Materielverk (FMV) som utför utprovning av ammunition och olika typer av försvarsnära materiel. Det finns även en ammunitionsfabrik, Vanäsverken Nammo, som tillverkar finkalibrig ammunition. Ammunitionsfabriken har 220 anställda (www.nammo.com).

Bild 2: Soldater från K3. Källa: www.forsvarsmakten.se/K3

1.2 Frågeställning och syfte

Syftet med denna uppsats är att belysa hur kommunen och företagarna i Karlsborg upplever den militära närvaron och hur de hanterar den.

För att svara på detta har jag utgått från frågeställningen:

- Hur påverkas kommunen och företagarna av försvarsmaktens intressen?
- Vilka möjligheter och begränsningar för den militära verksamheten med sig?

1.3 Metod

För insamling av material har kvalitativ metod med intervjuer använts. Den kvalitativa metoden valdes eftersom den i motsats till den kvantitativa metoden ger informanten utrymme att ge en djupare förklaring till det fenomen som undersöks. Genom att ordna intervjufrågor efter teman och sedan enbart ha med stödord till intervjun kan frågorna ställas mer naturligt och få intervjun att mer likna ett samtal. Genom att använda semistrukturerade intervjuer eftersträvade jag att få en god förståelse för de teman som jag har undersökt. Det har gett informanterna chans att beskriva och förklara teman utifrån sitt perspektiv (Kvale & Brinkmann 2009: 41ff). För att göra det möjligt för informanten att ge så utförliga svar som möjligt har jag eftersträvat att ställa öppna frågor som det inte gick att enbart svara ja eller nej på.

Under intervjun spelades samtalet in för att undvika avbrott för att anteckna. Då kunde koncentrationen ligga på att vara närvarande i samtalet för att inte missa något väsentlig samtidigt som samtalet flyter naturligt (Kvale & Brinkmann 2009:195). Efteråt har intervjuerna överförts till text i utförliga bandprotokoll. Informationen har sedan sorterats genom nyckelord vilka sedan blev arbetets rubriker.

Jag har gjort ett strategiskt urval vid val av informanter. De informanter som valdes besitter positioner inom kommunen som gör att de bör ha en övergripande uppfattning om frågeställningen. Dessa personer var Kjell Sjölund som är kommunalråd i Karlsborg, Peter Karlsson som är näringslivschef på Karlsborgs Utveckling AB samt Carolina Löfstrand som är projektledare för ett handelsprojekt inom kommunen. Eftersom Carolina har ett nära samarbete med Karlsborgs företagare kunde hon föra fram de

åsikter som framkommit vid olika möten. De informanter som intervjuats i denna uppsats har gjort det utifrån sin offentliga position och därför har jag valt att inte ge dem fiktiva namn. Eftersom informanterna är offentliga personer ska informationen som de lämnat kunna vara tillgänglig för allmänheten. Vid intervjuernas start har jag presenterat mitt syfte för att de ska få en uppfattning om vad informationen de lämnar ska användas till.

Eftersom jag har vuxit upp i Karlsborg har jag redan från början med mig vissa uppfattningar om vilket material jag kommer att få vid insamlingen. Denna förförståelse kan vara positiv i den bemärkelsen att jag lättare kan sätta mig in den problematik som finns i kommunen och från början vara medveten om den mentalitet som råder. Förförståelsen kan dock även göra att jag inte uppmärksammar vissa företeelser eftersom att jag upplever dem som självklara. För att göra mig själv medveten om den förförståelse som jag har skrev jag innan intervjuinsamlingen ner de svar som jag trodde att jag skulle få av informanterna. Genom detta har jag gjort mig själv medveten under skrivprocessen om vilka tankar och synpunkter som informanterna representerar och vilka som jag själv haft stort inflytande över.

1.4 Teoretiska perspektiv

Genom att knyta an till tidigare forskning görs informanternas personliga berättelser generella och ges validitet. I denna uppsats har det insamlade materialet bearbetats och analyserats med hjälp av olika maktbegrepp.

Med inspiration från Michel Foucaults syn på makt diskuterar Torben Bech Dyrberg (1997) begreppet. Han definierar makt som *förmågan att göra skillnad* (ibid:99). Eftersom makten blir till i sociala relationer mellan

människor så är den också med och skapar människornas identitet. Makten påverkar därmed hur olika personer interagerar med varandra och hur de kan behandla varandra. Under en stor del av 1900-talet sågs maktutövande som att en person försökte få en annan att göra någonting mot dennes vilja. Steven Lukes (2008) kallar detta för maktens första ansikte.

Detta synsätt vidareutvecklades under 1960-talet och kom då att inbegripa fler aspekter. Lukes talar då om ett andra ansikte. Det handlar om att den som har makten kan skapa eller stärka olika sociala och politiska värderingar. Den kan påverka den politiska processen genom att begränsa de frågor som behandlas på dagordningen. Den behöver då inte stoppa eller motverka frågor som kan skada denne eftersom dessa frågor aldrig behandlas. Personen i fråga som vill göra motstånd vet då redan från början att det inte är någon idé att säga emot, att den som har makten ändå får sin vilja igenom. Det kan vara så att de som är underordnade får något i utbyte från sin underordning, vilket kan vara tillräckligt för att få dem att inte göra motstånd (Lukes 2008:28). Makten framträder alltså genom att passivisera de individer som inte samtycker. Denna typ av maktutövning skapar ofta en uppgivenhet och underkastelse hos de personer som den utövas mot och den kan verka hämmande för individers kreativitet och entreprenörsanda.

Lukes lägger själv till en tredje form av maktutövande, maktens tredje ansikte. Vid maktutövning enligt det tredje ansiktet är det den som har makt som definierar verkligheten och som därmed kan forma andra människors önskningar. Den som har makt behöver inte vara en person utan den kan finnas inbäddad i strukturer. Makten kan då vara svår att få syn på eftersom den tas för givet, den är en del av människors vardag. Det kan till exempel röra sig om könsroller, klass eller etnicitet som alla påverkar hur vi agerar i sociala relationer.

Maktens tre ansikten representerar olika sätt som makt kan upplevas på och utövas. Människorna som deltar i den sociala interaktionen där makten förekommer måste hantera den på något sätt. Under de år som jag har läst om landsbygdsutveckling har det ofta tagits upp exempel på hur landsbygdsbor mobiliserar sig och gör motstånd då en hotbild dyker upp. En hotbild som exempelvis nedläggning av en skola gör att människorna som drabbas får något gemensamt att kämpa för. Kommunen som har makten och ska lägga ner skolan blir då en tydlig fiende att arbeta gemensamt mot. Detta är ett exempel på maktutövning av maktens första ansikte. Inför hot kan hanteringen se ut på fler vis. Jonathan Friedman (1994) tar upp assimilering och anpassning vilka kan ses som motsatser till motstånd. Det innebär att bygdens invånare anpassar sig efter förutsättningarna och då nischer in sig efter de rådande förutsättningarna. De tar då vara på de möjligheter som kommer i den föränderliga situationen och lär sig att snabbt kunna anpassa sig då situationen förändras igen.

Att människorna assimilerar sig kan ses som ett sätt att försöka skapa trygghet efter det att nya förutsättningar uppkommit. Om makten är stark och gör att förutsättningarna ofta skiftar för de människor som makten utövas över, kan det vara svårt att skapa trygghet. Ontologisk trygghet bygger på att det finns en kontinuitet där den sociala och materiella handlingsmiljön som finns runt omkring människorna kommer att vara konstant. Att få känna att personer och ting är pålitliga utgör grunden i att känna ontologisk trygghet (Giddens, 1990).

2 Från stabilitet till oberäknelighet

2.1 Ny översiktsplan

Under tiden för insamling av materialet som presenteras i denna uppsats pågick arbete med att ta fram en ny översiktsplan för kommunen. Inför den nya planen har en samrådshandling tagits fram. Den redovisar vilka riksintressen och förordningar som kommunen behöver ta hänsyn till vid planering. Den beskriver även de mål som kommunen har satt upp (ÖP 2020:8). Försvarsmakten har rätt att yttra sig gällande innehållet. Översiktsplaner och detaljplaner ska remitteras till försvarsmakten så att de kan säkerställa att de inte påverkar riksintresset för totalförsvaret. Riksintresset för totalförsvaret har företräde framför andra riksintressen (ibid:46) Detta gör att försvarsmakten kan inta en stark maktposition där de kan ställa sig över andra lagar. Att de kan ställa sig över andra lagar gör att de kan utöva makt efter maktens andra ansikte.

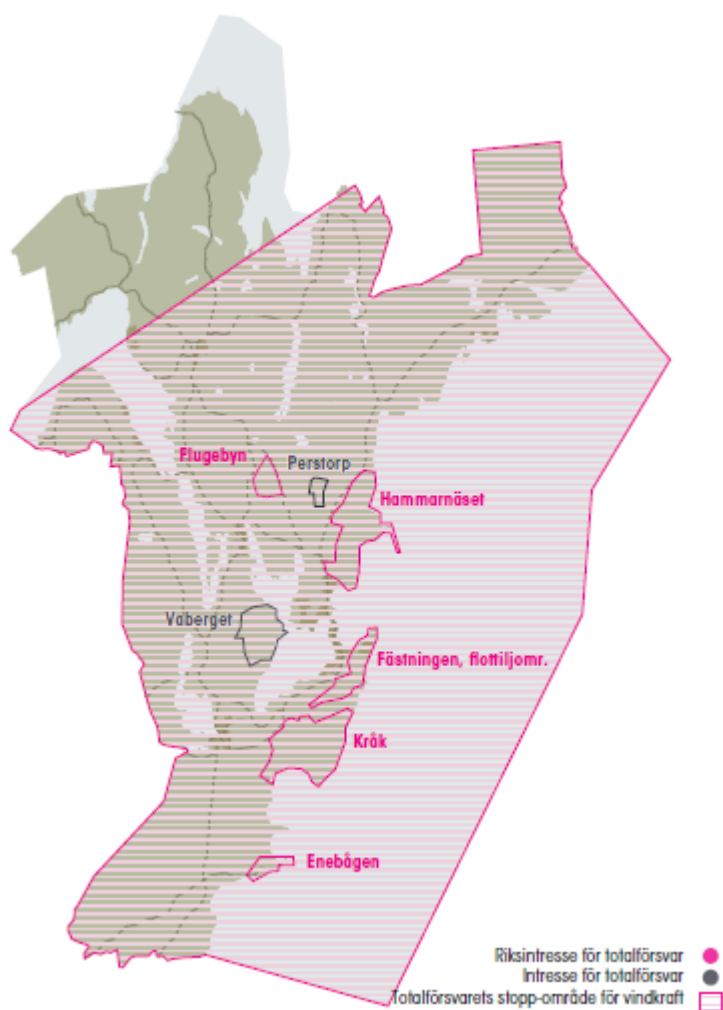
Försvarsmakten har rätt att påverka exploatering då vindkraftverk och master byggs på grund av att deras höjd kan störa militär flygverksamhet. De kan även påverka uppförandet av byggnader som är känsliga för buller. Detta innebär att de kan stoppa byggandet av till exempel bostadshus, skolor och vårdanläggningar. Försvarsmakten kan även hindra uppförandet

av byggnader som hotar att påverka deras tekniska system. Det kan vara industrier, ekonomibyggnader, höga skorstenar, skyltar eller broar (www.forsvarsmakten.se).

I samrådshandlingen pekas förhållningsättet till bullerstörningar från försvarets flyg- och skjutverksamhet ut som viktigt (ibid:9). Störningarna beskrivs vara omfattande.

Nedan finns en karta (figur 1) som visar hur delar av kommunen täcks av riksintresse för totalförsvaret. Mellan områdena fästningen och Hammarnäset finns tätorten Karlsborg och orten omges alltså av mark som ägs av staten. Detta gör att försvarsmakten kan påverka hur ortens utveckling kan tänkas se ut och hur bebyggelsen kan expandera.

Dock beskrivs det inte närmare i översiktsplanen på vilket sätt försvarsmakten faktiskt kan påverka, det ges inga exempel.

Figur 1. Karta över riksintressen för totalförsvaret. Källa: ÖP 2020: 46.

Framtida förändringar av försvarsmaktens verksamhet som presenteras i samrådshandlingen är att det de närmaste åren ska anställas 350 nya soldater. Till en början kommer de nya soldaterna att erbjudas boende i logement, sedan ska de själva ansvara för att hitta eget boende (s.58). Ytterligare utökning av försvarsmaktens verksamhet är en ökning från 2 000 flygrörelse till 10 600 flygrörelser per år fram till 2017. Detta kommer att innebära ökade bullernivåer för de boende i området.

2.2 Förhållande till lagar

I intervjuerna har försvarsmaktens överordnade position kommit upp. Det finns flera uttryck för att försvarsmakten själva kan skapa de regler som passar dem utan att ta hänsyn till annat som påverkas eller att ens behöva motivera reglerna. Ett exempel på en sådan regel är att det omkring alla militära flygfält har skapats en fyra mil lång radie där inga vindkraftverk får byggas. För Karlsborg resulterar detta i att större delen av kommunen täcks av förbudet, se figur 1 ovan.

Kommunalrådet låter uppgiven då han uttrycker sig angående förbudet:

Vi har till exempel inte brytt oss om att göra någon vindkraftsplan. Vi är en av få kommuner som inte har gjort det, det finns det ingen mening med. Försvaret har egenmäktigt satt upp en fyramilsradie. Det är ett vårdslöst sätt av försvaret att hantera frågan eftersom man inte kan gå ut med något sådan generellt.

Detta är ett tydligt exempel på maktens andra ansikte där regler sätts upp som motverkar att konflikt överhuvudtaget behöver tas. Försvarsmakten behöver aldrig stoppa byggandet av vindkraft aktivt eftersom kommunen redan innan vet att de kommer att förlora kampen. För försvarsmakten blir detta ett sätt att ha kontroll över konflikter eftersom de hanterat dem redan innan de börjar (Dyrberg 1997:53). Liksom kommunalrådet tar även näringslivschefen upp frågan:

Det finns en radie på 40 km där man inte får ha byggnader högre än X antal meter och det påverkar exempelvis vindkraft. Det finns inga

bakomliggande orsaker och det är väldigt subjektivt, de kan inte presentera några orsaker /.../. Så här det bara, punkt slut.

Att försvarsmakten inte kan presentera några direkta skäl till varför det är just fyra mil som ska gälla är ytterligare ett tecken på deras maktutövning. Det visar den makt de har att kunna sätta upp de regler som de vill ha utan att egentligen behöva motivera varför. Den dominerande makt som de visar upp gör att det känns hopplöst för den som egentligen inte vill acceptera det som sker varpå individen istället passiviseras. Lantbrukare som vill utöka sin verksamhet eller bygga större byggnader är tveksamma till att ta steget. De är medvetna om att försvarsmakten kan ändra sina regler snabbt och att de då kan bli tvungna att riva eller lägga ned verksamheten. Den känsla de får är att det inte är någon idé att gå vidare med planer eftersom att de är mycket påverkade av det de kallar för ”överförmynderi”. De snabba beslut som försvarsmakten kan ta gör att det blir svårt att känna ontologisk trygghet. Avsaknaden av långsiktiga spelregler gör att tilliten till staten minskar. Projektledaren återberättar tankar från ett tidigare möte med kommunens företagare:

Det är skit samma vad jag tycker, för de kan ändå göra vad de vill för det är staten.

Tankarna kommer från en lantbrukare. Försvarsmakten kan påverka lantbrukarna och neka dem byggnation av ekonomibygnader om de tror att till exempel djurproduktionen kan komma att påverkas av buller. För lantbrukare och andra företagare blir det problematiskt om de satsar flera miljoner på nya anläggningar och försvarsmakten snart därefter börjar med verksamhet som medför mer buller, eller om de anser att verksamheten stör deras egen på något sätt.

Från handlare i Karlsborg uttrycks en önskan om att få ta del av de lokaler som finns på fästningsområdet och som ägs av statens fastighetsverk. Den speciella miljön och tillgången till stora lagerlokaler lockar. Men även där upplevs det att försvarsmakten sätter stopp och inte vill släppa sina lokaler. I samrådshandlingen finns ett levande fästningstorg med som ett nytt mål. Detta kommenteras av projektledaren med orden:

De vill ha ett levande fästningstorg, men samtidigt: hur mycket folk vill de ha där upp när de bedriver hemlig verksamhet?

Frågan är om det är enbart är kommunen som vill ha ett levande fästningstorg eller om försvarsmakten delar planerna.

Bild 3: Hemvärnets musikkår spelar på fästningstorget. Foto: Sara Spaak.

Det finns dock exempel på samarbete då civila får tillträde till fästningsområdet. Ett turistbolag håller guide turer med tillåtelse att använda vissa rum och delar av fästningen. Dock påverkas de då försvarsmakten beslutar att de behöver använda några rum som turen går genom. Då får turen helt enkelt läggas om.

Fästningen är viktig för kommunen ur besöksnäringssynpunkt. Varje år lockar den många turister till orten, både svenska och utländska. Detta visar på ett stort intresse från allmänheten att få ta del av gamla försvarsanläggningar. I Karlsborg krockar detta dock med försvarsmaktens verksamhet eftersom den 200 år gamla byggnaden fortfarande används.

Kommunalrådet i Karlsborg ser problem i att alla lagar och regler ska gälla på samma sätt i alla Sveriges kommuner utan att ta hänsyn till de olika förutsättningar som de har att förhålla sig till. Karlsborg som förbandskommun kan ofta få svårt att uppfylla de mål som finns på grund av dessa förutsättningar. Ett exempel gäller miljölagar. Försvarsmaktens verksamhet ger stor påverkan på miljön, men de har inte samma skyldigheter som andra verksamheter eftersom de har en prioriterad verksamhet enligt riksintresset för totalförsvaret. Detta har till exempel kommit fram i en miljökonsekvensbeskrivning som gjorts för vattnet i Vättern som det skjuts och bombas i. Då ska en ansökan som gjorts för ett annat skjutområde i en annan del av Sverige mer eller mindre ha kopierats. Senare kom detta fram och ärendet gällande miljökonsekvensbeskrivningen har tagits vidare. Detta kan ses som ett tecken på försvarsmaktens överordnade position där de själva anser att de inte behöver respektera regler och lagar på samma sätt som andra icke-statliga verksamheter.

Kommunalrådet hävdar att om militärorten Karlsborg skulle anläggas idag skulle detta inte vara möjligt på grund av de krav som ställs. Skjutbanor och övningsområden ligger inom eller nära tätorten och det buller som de tillsammans med flygningar ger upphov till skulle aldrig klara de bullernivåer som idag är tillåtna.

Försvarmakten äger vissa delar av marken inom tätorten Karlsborg. Detta påverkar de planer som kommunen kan göra då de vill forma och utveckla orten. Även om kommunen inte försökt att göra en vindkraftsplan så har de gjort ett försök att få loss mark för att bygga en ny F-9 skola. Kommunen ville att skolan skulle placeras nära sporthallen så att den kunde användas mer regelbundet och minska avståndet för eleverna vilket därigenom skulle ökat säkerheten för dem. Planerna stoppades dock av försvarmakten som inte vill tillåta att någon mark i det området används till annat än deras militära verksamhet.

Bild 4: Utsikt från en vall på fästningen med Vättern i bakgrunden. Foto: Sara Spaak.

2.3 Företagande

Om vi blickar tillbaka i tiden såg synen på statligt arbete annorlunda ut i Karlsborg mot vad den gör idag. Att få ett arbete inom försvarsmakten var det samma som en livslång anställning, en trygg sådan som inte skulle försvinna. Samtliga informanter tror att detta har varit ett starkt bidrag till att få företag har startats på orten och det tycks leva kvar trots att situationen ser annorlunda ut idag. Under 80-talet kom fler och fler hot om nedläggningar och efter den stora nedläggningen av F6 1994 gick det inte längre att ha samma tillit till att arbetet alltid finns där. Näringslivschefen kallar det för ett *uppvaknande* från kommunens sida att inte längre kunna förlita sig på att försvarsmakten ska förse kommunen med arbete. Han säger också att *oviljan* att starta företag fortfarande finns i Karlsborg och att den är som en *blöt matta som hänger sig kvar*. *Andan* finns kvar och påverkar, både medvetet och omedvetet. Han ser det som viktigt att arbeta bort den föreställningen, men att det är svårt och att det kan krävas ytterligare någon generation innan det har försvunnit. Samma anda kan förväntas ha uppkommit på bruksorter som genom liknande förutsättningar har haft en stor arbetsgivare, vilken tagit ansvar för många arbetare.

Liksom näringslivschefen ser även kommunalrådet en förändring efter 1994 då flera företag startades. Då fick nya företag chansen att etableras, han tar upp ett exempel:

Ta Karlsborgs plåtproduktion, Peter han startade i sviterna efter F6 där han hade jobbat. Han startade eget och nu har han ett 20-tal anställda. Så när det händer en sån där grej, det har väl gått och gnagt där inne och då försöker man förverkliga det. Alla börjar i liten skala och det ska det värnas om.

Efter 1994 klassades Karlsborg som en kriskommun. Kommunen gick från att tidigare ha haft mycket god ekonomi till att förlora arbetstillfällen, invånare och andra inkomster. Denna syn lever enligt kommunalrådet kvar, trots att den inte längre stämmer. Att situationen orsakats av försvarsmakten gör att tilliten till denna har försvagats och att de istället kan ses som en bov. Att försvarsmakten är den enskilt största arbetsgivaren och att det finns ett stort antal företag som är kopplade till försvarsmakten kan nu även ses som en risk. Det går aldrig att veta när det beslutas om att ytterligare nedskärningar eller nedläggningar ska göras. Ett exempel som tas upp av kommunalrådet är då det beslutades att hela försvarsmaktens löneadministration skulle flyttas till Karlsborg:

Man gjorde i ordning lokaler på fästningen för 28-29 miljoner kronor och började anställa, de skulle bli 110 anställda. Mestadels kvinnor, perfekt för medföljande. Och sen i försvarsbeslutet 2000- nån gång, så med ett pennstreck uppe i Stockholm så sa att de att vi lägger ner det uppe i Boden så då flyttar vi löneadministrationen dit upp. Där har du vandan av att vara så beroende av staten, det kan ju hända imorgon att de får för sig någonting.

Efter det stod de nyrenoverade lokalerna åter tomma och de 110 arbetstillfällena som skulle ha varit så värdefulla försvann. Återigen är det ett exempel på hur avsaknaden av långsiktiga regler skapar otrygga förutsättningar för kommunens invånare. Trots det måste det ändå finnas tilltro till försvarsmakten från kommunens sida eftersom det i samrådshandlingen ses som en god sak för företag att nischa in sig på försvarsnära verksamhet. I Karlsborg finns flera exempel på företag som tar vara på arbetstillfällena som försvarsmakten ger. Några exempel är

Bygghyttan som renoverar fastigheter, Karlsborgs Måleri som målar, Mölltorps Växtinredningar AB som har hand om blommor samt SVEVIA som säljer grus och utför markarbeten och liknande. Utöver dessa gynnas även hotell och restaurangnäringen.

Denna assimilering är ett sätt att hantera och att acceptera försvarsmaktens närvaro. Företagarna får se möjligheterna i närvaron. Då försvarsmakten hindrar vissa typer av företagande får företagarna anpassa sig och arbeta efter försvarsmaktens linje. De måste dock vara medvetna om de hot och strategier som de måste kunna anpassa sig efter.

Något som alla tre informanter är eniga om är att om försvarsmaktens verksamhet skulle läggas ned, då skulle det mesta i Karlsborg försvinna. Särskilt handeln skulle påverkas, som projektledaren uttryckte det:

Det är ingen som sticker under stolen med att det är de [militärerna] som tjänar mest pengar och de som har bäst utbildning.

De uttrycker alla att det är farligt att förlita sig på att staten ska förse kommunen med arbetstillfällen och pengar och att det sedan kan försvinna så snabbt, att det är en fara att ha *alla ägg i samma korg*. Kommunalrådet hävdar:

Det mest positiva som försvarsmakten ger till Karlsborg är sysselsättning och skatteintäkter, det är ju inget att hymla med. Skulle de lägga ner K3, då skulle inte jag vilja sitta på den här stolen, vilka problem.

2.4 Samverkan

I samrådshandlingen konstateras att försvarsmakten bidrar till en positiv näringslivsutveckling. Ett ställningstagande som tas är att *försvarsmakten är kommunens största arbetsgivare och därför mycket viktig för Karlsborgs och kommunens framtida utveckling* (ÖP 2020:47). Men att samarbeta med försvarsmakten ser näringslivschefen som svårt. Problemet ligger i att de är väldigt hemliga och att de inte kommunicerar. Delar av den militära verksamheten som är förlagd till Karlsborg är hemligstämplad och lagd under sträng sekretess. De varken får eller kan kommunicera alla pågående projekt eftersom de är känsliga för utländska intressen. Även om de har sina orsaker till att inte kommunicera upplevs det som en maktutövning, vilket kan tolkas som ett exempel på maktens andra ansikte. Försvarsmakten finns där och andra måste handla utifrån deras bestämmelser medan den andras röst aldrig blir hörd.

Det finns ändå samverkan mellan försvarsmakt, kommun och kommunens företagare. Näringslivschefen lyfter fram att försvarsmakten är mycket lojala mot företagarna då de köper in varor och framförallt tjänster. De letar sig sällan utanför kommungränsen utan tar vara på de resurser som finns nära.

Försvarsmaktsråd Skaraborg är ett samarbete mellan försvarsmakten och tre förbandskommuner i regionen: Lidköping, Skövde och Karlsborg. Där diskuteras många frågor, till exempel militärernas civila liv. Det rör allt från hur de ska hitta bostäder, till utbildning och hur man ska integrera dem mer på orterna där de bor. Då militärer anställs på deltid kan de till exempel få chansen att även arbeta deltid civilt. Initiativet kommer från försvarsmakten med motiveringen att *försvarsmakten och kommunerna i Skaraborg har ett*

gemensamt intresse av att förutsättningarna för Försvarsmaktens utveckling i regionen är fortsatt goda (forsvarskonferensen.se).

Bild 5: Försvarsmakten visar upp delar av sin verksamhet utanför Garnisonskyrkan på fästningen. Militärens representation under nationaldagsfirande 2013. Foto: Sara Spaak.

Då det gäller bostäder så råder det brist i Karlsborg med köer på 6-12 månader. Detta gör det svårt för militärer och civila att flytta till orten. Näringslivschefen beskriver det som att kommunen vill vänta med att bygga bostäder tills man har fått kunder, men kunderna vill ju aldrig vänta tills bostäderna är färdiga. Detta medför att många bosätter sig på någon annan ort utanför kommunen vilket istället gör att de pendlar och då förloras ytterligare potentiella kommuninvånare.

Varken kommunalråd eller näringslivschef anser att det finns någon strategi för hur eventuella medföljande partners till militärerna ska fångas upp. Det finns ingen plan för hur deras kunskap skulle kunna tas emot och få dem

intresserade av att bosätta sig i Karlsborg. Näringslivschefen anser att det är en privat angelägenhet och att de enbart ska vända sig till arbetsförmedlingen för att få hjälp. Tvärtemot näringslivschef och kommunalråd betonar projektledaren vikten av att fånga upp militärerna och deras partners:

Jag skulle önska att man fick in militären mer i samhället, att de engagerar sig mer kanske i skola och i näringslivet för de är ju energiska människor, handelskraftiga. Man skulle väldigt gärna vilja att de respektive som inte är militärer fångades upp och att de ville starta företag eller att de får ett schysst jobb så att de väljer att bosätta sig här /.../ Det är viktigt att undvika pendling, då blir de svåra att nå. Om de bosätter sig här blir de automatiskt engagerade i dagis, lär känna folk och trivs. Om de inte bosätter sig här har de heller ingen vilja till att engagera sig i det som händer här utan engagerar sig bara i den ort de bor.

Näringslivschefen menar att kommunen enbart skulle behöva agera om det var så att försvarsmakten satte som krav att kommunen var tvungna att ordna med arbete till de medföljande. Försvarsmakten skulle alltså behöva kräva av kommunen att de skapar arbetstillfällen för de medföljande för att det initiativet ska tas i beaktande. Han reflekterade inte över att läget kunde vara det omvända, att kommunen krävde av försvarsmakten att de skulle vara tvungna att ordna med sysselsättning för militärernas respektive och medföljande då de vill utöka sin egen verksamhet som medför störningar för de boende.

3 Diskussion

Kommunen och företagarna i Karlsborg upplever den militära närvaron som en stark och överordnad makt. Det finns en känsla av maktlöshet gentemot den makten. De känner att de inte har någon chans att påverka försvarets makt och det går att se en anpassning och assimilering efter den. Från både företagarna och kommunen går det att se en tendens till att nischa in sig mot försvarsnära verksamhet. Genom detta sätter de sig i en position där de blir än mer beroende av att försvarsmakten fortsätter sin verksamhet i kommunen.

Hanteringen av den överordnade makten blir märkbar även på andra sätt, avsaknaden av långsiktighet lämnar ett spår av otrygghet efter sig, både hos företagare och hos kommunen. De har svårt att lita på att försvarsmakten kommer att finnas kvar eller överhuvudtaget fullfölja de satsningar som de utlovar. Detta gör det svårt att ta steget och att satsa på olika verksamheter eftersom försvarsmakten snabbt kan ändra de spelregler som råder. Detta visar att försvarsmakten begränsar möjligheterna för företagsutveckling inom kommunen. Det som efterfrågas är ett samarbete med öppenhet som kan ge försvarsmakten och deras anställda positiva effekter.

Samtliga personer som deltagit i intervjuer har lyft fram de möjligheter som försvarsmaktens närvaro för med sig. De ser det positiva i att det finns sysselsättning för kommunens invånare, att det varje år flyttar in nya människor till kommunen och att de skapar förutsättningar för bland annat handelsföretagen.

I Karlsborg finns trots osäkerheten med försvarsmakten en stor acceptans för den militära aktivitet som finns inom kommunen. Det är få som klagar över buller. Detta kan komma sig av att många av kommunens invånare har någon form av koppling till försvarsmakten. Antingen är man gift med någon som arbetar där eller så gör grannen och ens kompisar det. Har man som jag vuxit upp på platsen så är det inte ofta man reagerar på smällar, mer än möjligtvis då det är någon som är extra kraftig. Det blir en integrerad del av vardagen och det finns en medvetenhet om att Karlsborg inte skulle ha så många invånare om inte försvarsmakten fanns där och gjorde det möjligt för människor att både bo och arbeta.

Av den nya samrådshandlingen framgår det att det under de närmaste åren kommer att anställas 350 soldater på K3 i Karlsborg. Utan plan för hur de anställda ska kunna hitta boende eller hur deras medföljande kan välkomnas till kommunen kan kommunen gå miste om många nya kommuninvånare. Utöver den utökningen kommer antalet flygrörelser över Karlsborg att ökas betydligt från dagens 2000 per år till 10 600 per år de kommande åren. Om de ökade bullernivåerna som det medför kommer att hanteras med samma acceptans som tidigare återstår att se. Acceptansen hos Karlsborgs invånare kommer troligtvis att avgöras beroende på om dessa förändringar kan bidra med något positivt till dem. Det handlar om att ifall försvarsmakten tar ortbornas levnadskvalitet i anspråk genom störningar så måste de ge något tillbaka för att bibehålla den acceptans som

finns bland de boende. Det kan handla om att få de nyanställda att bosätta sig på orten och därigenom lyfta det lokala näringslivet genom att handla hos de lokala företagen och hålla antalet barn i de kommunala verksamheterna uppe.

Litteratur och källor

Litteratur

Dyrberg, Torben Bech 1997. *The Circular Structure of Power. Politics, Identity, Community*. London & New York: Verso.

Friedman, Jonathan 1994: *Cultural identity and global process*. Sage.

Giddens, Anthony 1990: *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur.

Ignell & Räftegård 1999: *Västgöta flygflottilj- F6*. Stockholm: Allt om hobby.

Kvale, Steinar & Svend Brinkmann 2009: *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lukes, Steven 2008 (2004): *Maktens ansikten*. Göteborg: Daidalos.

Pettersson, Gillis 1964: *Kort beskrivning av Karlsborgs fästning*.

ÖP 2020, Samrådshandling november 2012: Karlsborgs Kommun.

Internetkällor

Nammo 2013-06-03

Ammunitionsfabrik, Vanäsverken, Nammo

<http://www.nammo.com/Locations/Sweden1/Vanasverken-Karlsborg/>

Försvarskonferensen 2013-05-23

Försvarsmaktsråd Skaraborg

<http://www.forsvarskonferensen.se/forsvarsmaktsrad/>

Försvarsmakten 2013-06-03

Kommunala planer ur försvarsmaktens perspektiv

<http://www.forsvarsmakten.se/sv/Om->

[Forsvarsmakten/Samhallsplanering/Kommunala-planer/](http://www.forsvarsmakten.se/sv/Om-Forsvarsmakten/Samhallsplanering/Kommunala-planer/)

SCB 2013-04-20

Statistik över antal invånare Karlsborg

http://www.scb.se/Pages/SSD/SSD_TablePresentation____340486.aspx?layout=tableViewLayout1&rxid=5f43822c-eaa1-4dca-a294-4a46dd14e8f2